

érne véget, a kötet vége felé mégiscsak az a kényelmetlen érzésünk támadna, hogy az *Arnyak* történet-sorsa: egy z.-i vagy d.-i nagyapa mese-füzére mai hallgatónak, Kurtoknak, Henniknek. Herceg iróniája és ön-iróniája olyannyira tárgyiasított formában nyilatkozik meg, oly kevésbé személyes fogalmazásmódú, hogy csupán a gyűjtemény egésze ismerteti fel velünk.

A kötetben elvétve olyan ismétlődésekre, megkopott fordulatokra bukkanunk, amelyeket a szerkesztő nyugodt lelkiismerettel kijavíthatott volna. Herceg novelláiban a pincérek „tünetemenyesen sasszéznek”; s ha egy helyütt, mondjuk, „édes kis kávéház”-ról olvasunk, más helyütt már zavaró az „édes kis ház”. Néhány közhelynek sem kellett volna megkegyelmeznünk: ha egy nő nevetése olyan egy novellában, „mint a galambbúgás”, vagy ha egy első találkozásnak az író szerint „áramütéssel felérő hatása” van, ocsúdjon fel álmából a szerkesztő, és vegyen tollat a kezébe.

Egyik kritikájában Utsai Csaba Herceg *Két világ* c. könyvének „levendulaillatú manírja”-ról, „szellemes csattanókkal fűszerezett anekdotái”-ről tett említést. Az *Arnyak*nak is van némi levendulaillata, tagadhatatlanul. De ez mellékesnek látszik. A fontos az, hogy Herceg János a tárcanovella könnyű műfajában is figyelemreméltó s újraolvasandó műveket alkotott meg.

HORNYIK Miklós

FELEDÉSTŐL MEGMENTETT VILÁG

Herceg János: *Arnyak*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982.

Hogy Herceg János kettős arcú író és hogy kettős arca legtöbbször egybeolvad, azt már öt évvel ezelőtt, az *Embersor* olvasásakor tapasztaltam. Riportszerű írásai az említett kötetben arról tanúskodtak, hogy bár szerzőjüket elsősorban jelenünk vonzza, mégis bensőségesen kötődik a múlthoz, és annak az izgató kérdésnek a boncolgatására vállalkozik, hogy honnan is jöttünk, milyen volt az az elsüllyedt világ, amelynek kései örökösei vagyunk. Herceg János legújabb kötetében, az *Arnyak*ban a múlt teljesen eluralkodik; az „elsüllyedt világ”, ahogyan az egyik írás címe mondja, megelevenedik, és szerzője egyszeriben krónikás lesz. Olyan krónikás, aki szerencsés helyzetben van, mert hitelesen számolhat be erről a letűnt világról. Más szóval: a már régebben tapasztalt múlt iránti érdeklődés az *Arnyak*ban teljesül ki, de a kötet nemcsak ezért kötődik az előbiekhez, hanem egyéb jellegzetességei alapján is.

Változatlan, mondjuk, Herceg János mesélőkedve. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az öt körülvevő világ változatlanul vonzáskörében tartja. Íróink közül talán egy sincs, akit a valóság ennyire lebilincselne. Ennek az erős „valóságéhségnek” természetes folytatása a tudatos élmény-

keresés. A napi sajtóban, hetilapokban és folyóiratokban megjelenő írásainak száma alapján Herceg János a legtöbbet író alkotónk. Tudósításai alapján meggyőződhetünk arról, hogy legtöbb információja közvetett élmény, tehát emberekkel folytatott beszélgetések eredménye. Jómagam (tévedhetek, persze) úgy képzelem el, hogy Herceg János mesélkedve minden élményt nyomban írássá transzponál; az út a hatástól a lejegyzésig az ő esetében hihetetlenül rövid lehet. Legújabb kötetét elsősorban az jellemzi, hogy az itt közölt írások legtöbbje valamilyen módon a múlttal kapcsolatos; sőt: itt legtöbbször már szinte minden megtörtént, mi, az olvasók, csak a befejezéshez érünk oda. És ez rányomja bélyegét az író által alkalmazott belső formákra is. Nyomban le kell szögezni, hogy írói eljárásának változatosságáról nemigen szólhatunk, mivel évek során kidolgozta a maga közlésformáját, amely kevésbé eredeti, de mesterségbeli ismeretekben kivételesen gazdag.

Ha a 25 novellát (fogadjuk el ezt a műfaji meghatározást, bár egy-egy írás esetében joggal adhat okot vitára) belső szerkezetük alapján csoportosítani igyekeznénk, akkor három típust különböztetnénk meg. Hangsúlyozni szeretném, hogy gyakoriak az egyes típusok közötti átmenetek, ezért jó néhány novella két csoportba is besorolható. Az első csoportba azok a novellák tartoznak, amelyekben az idősíkok változtatása egy többé-kevésbé egyszerű és könnyen felismerhető séma alapján történik. A novellák második csoportjára az egyenes irányú mesélés a jellemző; központjukban egy emberi sors tömör bemutatása áll, kerettörténet nélkül, és épp ezért sornovelláknak mondhatók. A harmadik csoportba azok tartoznak, amelyek az első két típus között helyezhetők el.

Az első típust, mondjuk, a Napsugár című képviselheti. Egy „nagysága” és a cselédje beszélgetnek a jelenben, azt követi múltjuk egy-egy fontos mozzanatának felelevenítése, hogy aztán a novellát a jelen képe zárja le. Ez a jelen—múlt—jelen séma a legtöbb novellában következetesen alkalmazott belső formának tekinthető. Az író bevezető sorai nyomban a lényegre törnek, de a jelen csak a múlt felidézése után válik érthetővé. A novellát mindig a jelen képe zárja le és teszi teljessé. Ide tartozik még A víg cukrász, a Két nagymama, a Zöld diófa, az Estebéd. Egy-egy novellában Herceg módosítja ezt az egyszerű sémát, méghozzá úgy, hogy az idősíkot többször váltja, és ez rendszerint a térsík váltásával is együtt jár. Ilyen a címadó Árnnyak és az Ez nem az című írás. Az előbbiben többszörös idősíkváltás előzi meg az időrendet követő mesélést, de ez az érthetőséget nem veszélyezteti, míg az utóbbiban a váltások kevésbé sikeresek, így az olvasó nincs mindig tisztában azzal, hogy miről is van szó; ezt a bizonytalanságot a történet valószínűtlensége is fokozza. Már ezekben a novellákban meggyőződhetünk arról, amit Herceg *Emberson* című kötetében is tapasztaltunk: a szerzőt nem annyira a társadalom mozgása, inkább egy-egy emberi sors alakulása érdekli, és a bemutatott életút csak ritkán alakul át társadalmi jelenségre utaló képpé. Herceg

János elsősorban arcképfestő, mert az emberi sorsokat követi mély megértéssel. A sok-sok történet megírására nem lanyhuló emberszeretet ösztönözte.

Úgy vélem, hogy a feltételesen sorsnovelláknak minősített írások típusába tartoznak a kötet legértékesebb darabjai. Ellentétben az első típus novelláival, ahol gyakran túl sok a közlésre kerülő információ, itt a külső és a belső forma egyaránt szerencsés összhangban van a tartalommal. Figyeljük meg ezt a Magány című novellán. Egy magányos parasztasszony gondolatait ismerjük meg benne, amíg virrasztva a téli éjben fiára várakozik. Félálomban kérdőjelezi meg özvegyiségének értelmét, és elmélkedik múltból hozott érzésén, amely Péterhez, az útkaparóhoz fűzi. Gyorsan változnak a képek: hol az özvegyasszony virrasztó alakja jelenik meg előttünk, hol a múltbeli pillanattfelvételek. És amikor elalszik, álmában újra férjhez megy, de Péterhez. Közben az útkaparó részegen megfagy tannyája közelében. Hercegnek sikerült elkerülnie a melodráma csapdáját, közlésmódja tömör, rendkívül jól szerkesztett, és talán a kötet legteljesebb írása. Több ilyen novella van a kötetben; ezekbe fegyelmезetten, minden feleslegest elhagyva sikerült besűríteni az írónak egy-egy emberi sorsot. Ilyen a Szerelő, a Dáridó vagy pedig a Téli rege és a valószínűleg önéletrajzi elemeket tartalmazó Medallion című.

A harmadik csoportba tartozó novellák sokban különböznek egymástól, talán csak a hangvételük közös. A Társaságok és az Éjszakai lovas között vonása a fantasztikum, a Szerelében a történelem itt-ott dokumentumszerűen elevenedik meg, a Fényben valószínűtlen és erősen konstruált írás. Az Ad absurdum fantasztikummal dústított lélekrajz, az Elsüllyedt világ pedig nosztalgikus emlékezés. A büntetés parabola, de információszűk üzenete homályos. Az ide tartozó legsikerültebb novella az Áldozat című. Herceg ebben a történelmi témájú sorsnovellában, ügyes tömörítéssel egyetlen jelenetet elevenítve fel, egy egész emberi életet bontakoztat ki előttünk.

A parttalan mesélésnek is megvannak a veszélyei, néhányat Hercegnek sem sikerült elkerülnie. Ilyen, mondjuk, a mindent-közlés vágya, amikor is a szerző túl sokat „markol”, egész életet akar elmesélni hihetetlenül röviden, és ilyenkor az anyag „szétfolyik” a kezében; az anyag más, teljesebb, hosszabb közlésformát igényel, regényt talán. Ilyenek a Fényben, az Árnyak, a Szerelém stb. A szétfolyó anyag óhatatlanul felszínes ábrázolásához vezet. A fenti novellák hősei vázlatosak, kidolgozatlanok. Itt tapasztalható aztán, mondjuk úgy, a „jóindulatú” melodráma is. Olyan értelemben jóindulatú, hogy a szerző a melodrámat nem alkalmazza tudatosan, vagyis az átlagolvasó esetleg felszínes érzelmeire számítva nem vádássza a hatást. Az ilyen számítások távol állnak tőle. Melodramai például az Árnyak cselekménysora, vagy az Estebéd valószínűtlen szerelmespárjának története. Ez azért van, mert Herceg nem lép túl a lélekrajz keretein, és a társadalmi háttérnek is erősen díszletszerű szerepet ad.

Szerzőnket az egyedi sors érdekli elsősorban, a lélek rezdülései, nem pedig a nagy társadalmi mozgások.

Ennek ellenére az *Arnyak* átlagon felüli teljesítmény. Gazdag élménygyűjtemény a kötet, és a 25 novella közül jó néhányban Hercegnek sikerült, írói erényei tudatos mozgósításával, hangulatos, tömör, lényegre utaló, olvasmányos művet alkotnia. Gazdag írói tapasztalatával egy sajátos epikai világot teremtett, amelyről hitelesen és szeretettel vall.

Van ezekben a novellákban valami eredeti nosztalgia is. Erre utal az *Elsüllyedt világ* falusi báljának felidézése („Eltűntek a lankák ezen a varázslatos vidéken, a völgyeket kitöltötte a köd, s eltűntek a présházak is a hegyoldalban, ahogyan a fiatalság tűnik el könnyörtelenül egy idő után”) vagy a Két nagymama hősének rokonszenves alakja. Ennek a világnak, amely olyan, mint az „elsüllyedt Atlantisz”, tájainkon Herceg az utolsó igazi krónikása. Olyan ő küssé, mint a Társaságok Zsiga bácsija, aki „regél a múltról”, amelyet lassan teljesen „bebagyalál a feledtető messzeség”. Egy elmúlt világot mentett meg Herceg János az utókor olvasói és irodalmunk számára.

VARGA István

TÜNDÉREK, TÁLTOSOK, BOSZORKÁNYOK

Buday György—Ortutay Gyula: *Nyíri és rétközi parasztmesék*. Hasonmás kiadás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982.

1930 őszén néhány kezdő tudós megalakította a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumát, melynek munkássága egyre inkább a falu népe, a népi kultúra kincseinek feltárása felé fordult. Már a Kollégium megalakulásának évében közzétették a *Szegedi Kis Kalendárium*ban a *Szeged környéki parasztdalok gyűjteményét*, 1935-ben pedig már a kis értelmiségi csoport, melynek lelkes szervezője a kolozsvári Buday György volt, tizenhatodik kötetét jelentette meg: Ortutay Gyula *Nyíri és rétközi parasztmesék* című gyűjteményét, melyet Buday negyvenöt fametszete illusztrált. Pontosabban: Buday művei a mesékkel és kísértő tanulmánnyal egyenértékű alkotások, nemcsak a szöveg képi megjelenítését adják, hanem önálló művek.

A Nyírség és Rétköz, az alföldi róna és a Kárpátok előhegyeinek találkozásánál elterülő vidék, régóta a magyar kultúra hordozója. A pásztorok, kanászok, szolgálégynek ajkán továbbélő mesékben bújt meg a régi magyar hitvilág számtalan eleme. Ipolyi *Magyar Mythológiájának* szinte minden szereplője, a tündér, a táltos, az ördög, a boszorkány, az óriás felbukkan az Ortutay által gyűjtött nyíri és rétközi parasztmesékben. Ugyanakkor az elvarázsoltt tündérlány, a táltos ló, a Kúmorzsoló, Tündérszép Ilona, Fehérló Péter, a kiskondás, a hűtlen testvér és a többi